

EL COST HUMÀ DE LA GUERRA CIVIL I LA REPRESSIÓ FRANQUISTA A CÀLIG

Juan Luis Porcar

Grup per la Recerca de la Memòria Històrica de Castelló

La consulta de diferents fonts d'informació primària com la documentació de Càlig continguda en la Causa General de la província de Castelló, els llibres de defuncions del Jutjat de Pau de Càlig, informació documentada sobre Càlig en el fons del Govern Civil de l'Arxiu Històric Provincial de Castelló, procediments militars sumaríssims i expedients de responsabilitats polítiques de veïns i veïnes de Càlig, més la consulta de diferent bibliografia específica sobre la Guerra Civil i la repressió franquista a les comarques de Castelló, han possibilitat una documentació actualitzada sobre el cost en vides humanes que va suposar la Guerra Civil i la repressió franquista a la localitat. Altres episodis repressius i violències ocasionades durant el conflicte bèl·lic i especialment durant la postguerra – com les incautacions, detencions, maltractaments, empresonaments i persones expedientades per les seues responsabilitats polítiques, sotmeses a depuració professional, desterrades de la localitat o exiliades, són casuístiques no analitzades en aquest article i que poden ser objecte d'estudi en una altra investigació.

Un total de 51 víctimes mortals de Càlig són les documentades en aquest estudi: 11 corresponen a la violència política surgida durant la Guerra Civil i 11 també les víctimes de la repressió franquista, a les quals caldria sumar els tres veïns de Càlig morts als camps d'extermini nazis. Les víctimes al front de batalla o conseqüència d'accions de guerra suposen un total de 21 i hi ha documentats cinc casos dubtosos de morts violentes que poden estar relacionades a accions de guerra o la proximitat del front de batalla o a algun episodi repressiu, en els quals no s'ha pogut aclarir la seua casuística per falta d'informació.

El colp d'Estat del 18 de juliol de 1936 va ocasionar una violència extrema en les zones del país on va triomfar, amb detencions i assassinats sistemàtics de les persones que suposadament donaven suport a la República i al Front Popular – càrrecs institucionals com governadors, alcaldes, regidors, membres de l'administració republicana, mestres, membres de partits polítics i sindicats- entre altres. Aleshores, la guerra va sacsejar la vida a tots els pobles de les comarques de Castelló localitats en territori fidel al govern legítim republicà, també a Càlig, no sols per la violència que s'hi va produir i el cost humà que va suposar tant pels morts en el front de batalla com per les víctimes de la violenta repressió exercida a la rereguarda, sinó també per les importants transformacions socials i econòmiques que s'hi van intentar impulsar i que van afectar la vida quotidiana i les expectatives que els habitants de la comarca havien conegut fins al moment.

El colp va deixar l'Estat republicà sense suficients aparells coercitius i, per tant, el control de la seguretat pública i l'exercici de la violència van ser protagonitzats per comitès locals, milícies i

patrulles de control de sindicats i partits, que van perseguir tant els elements contraris a la República —religiosos, antics patrons, funcionaris municipals, terratinents, dirigents de partits de dreta que donaven suport al colp— com totes aquelles persones que s’oposaven a la revolució, com podien ser els llauradors contraris a les col·lectivitzacions. Les 11 víctimes d’aquesta violència documentades a Càlig van ser assassinades en diferents localitats del nord de la província i tres en Amposta.

Nom	Data defunció	Edat	Professió	Estat civil	Municipi de defunció	Lloc de defunció
Fontanet Comes, José María	1936/08/16	56	Secretari Ajuntament	Vidu	Càlig	El Molló entre Càlig-Cervera
Forner Quixal, José	1936/09/13	27	Llaurador	Casat	Vinaròs	cra. Vinaròs-Càlig
Giner Borrás, Ramón	1936/09/13	33	Llaurador	Casat	Vinaròs	cra. Vinaròs-Càlig
Natividad Martí, Lorenzo	1936/09/13	25	Mestre	Solter	Vinaròs	Cra Vinaròs/Càlig
Pedra Borrás, Bautista	1936/08/14	19	Fuster	Solter	Traiguera	pou de les Serretes
Sanz Cruselles, Agustín	1936/09/16	62	Capellà	Solter	Santa Magdalena de Polpis	cra. Santa Magdalena
Sorlí Monroig, José	1936/09/16	27	Capellà	Solter	Santa Magdalena de Polpis	cra. Benicarló-Santa Magdalena entrada masia San Millán
Zaragoza Ramos, Anselmo	1936/09/16	40	Capellà	Solter	Santa Magdalena de Polpis	
Balmes Monroig, José	1936/08/13	69	Guardia jurat	Casat	Amposta	
Borrás Cuartero, Juan Luis	1936/08/13	46	Llaurador	Solter	Amposta	
Zaragoza Ramos, Casimiro	1936/08/13	46	Capellà	Solter	Amposta	

La repressió posterior una vegada ocupada la localitat per les tropes franquistes, va continuar durant anys finalitzada la Guerra Civil. La repressió va ser el fruit d'una planificació freda i sistemàtica que pretenia impedir la reorganització futura de l'oponent polític, i al mateix temps portava lligada una institucionalització de la mort i del terror exercida amb la plena col·laboració i suport de l'Església catòlica, que va legitimar qualsevol tipus d'expressió del feixisme. La repressió va arribar al seu grau màxim en els àmbits on més profunda era l'empremta de les transformacions revolucionàries i socials.¹

L'ocupació militar de les poblacions del Baix Maestrat va suposar la militarització de diferents poblacions i la declaració de la llei marcial, de manera que la reestructuració dels diversos poders locals va quedar en mans dels militars. La repressió que coneixem en aquest territori és una violència anomenada "legal", derivada de l'aplicació de la justícia dels vencedors —execucions després d'uns consells de guerra i procediments sumaríssims sense la més mínima garantia legal per als processats, quant a la defensa dels seus drets. El primer pas de la nova maquinària policial i judicial consistia en la denúncia,² que podia procedir de qualsevol persona. El denunciant no havia de provar les seues acusacions; per això, molt sovint la denúncia es va convertir en una venjança per motius de caràcter personal. Paral·lament les noves autoritats dels municipis, ajuntaments i caps de Falange van elaborar, informes dirigits a la justícia militar sobre les responsabilitats dels seus veïns durant la República i la Guerra Civil.³

Les víctimes eren ràpidament detingudes i conduïdes a centres de detenció, on eren sotmeses als primers interrogatoris. Els responsables de la Guàrdia Civil ja havien elaborat l'informe amb la suposada activitat política i sindical del denunciat, firmat per persones addictes al Glorioso Movimiento Nacional. També els qui tornaven pocs dies després de finalitzada la guerra confiats en les falses promeses de es trobaven amb comitès de benvinguda formats per falangistes, la Guàrdia Civil i familiars de víctimes de la repressió republicana. Després de les detencions, començaven les diligències. Els acusats eren traslladats a centres de detenció: la caserna de la Guàrdia Civil, la seu de la Falange o la presó del poble, ubicada generalment a l'edifici de l'ajuntament, llocs on no es facilitava assistència lletrada als presos.⁴ Els consells de guerra eren tramitats amb caràcter d'urgència pels respectius caps militars, que gaudien de total autonomia al territori de la seua demarcació. Una vegada examinades les declaracions, les acusacions i els fets pel jutge instructor del Jutjat Militar Permanent, s'ordenava l'ingrés a la presó i es recaptaven informes de la conducta politicosocial de l'acusat a l'ajuntament, a la caserna de la Guàrdia Civil i al cap local de la Falange. Els procediments militars sumaríssims afecte a un total de 103 homes i quatre dones de Càlig, són iniciats en un principi el Jutjat d'Instrucció Militar de Benicarló, algun cas també a Vinaròs, i a mesura que passen els primers mesos es centralitzen a la ciutat de Castelló. Els consells de guerra així constituïts a tot l'Estat de cap manera poden qualificar-se com a tribunals de justícia, perquè van ser òrgans il·legítims i executors d'una revenja ideològica i política contra ciutadans als quals es considerava enemics. Eren, purament i

¹ PORCAR ORIHUELA, Juan Luis. 2025. Un país en gris i negre. Memòria històrica i repressió franquista a Castelló. Castelló de la Plana, Publicacions de la Universitat Jaume I.

² En gran part, aquestes denúncies les feien persones "d'ordre" —eufemisme emprat al món rural per a referir-se als antics cacics de l'antic sistema alfonsí.

³ S'hi incloïen en aquests informes els membres de comitès, consells municipals, ajuntaments, partits polítics i sindicats, les víctimes de "*las hordas marxistas*", els detinguts, els desapareguts, els afusellats.

⁴ El temps d'estada era indeterminat i era habitual l'obtenció de declaracions per mitjà de vexacions i tortura.

simple, una part substancial de l'aparell repressor implantat pels facciosos i posteriorment per la dictadura, radicalment nuls per estar constituïts pel poder executiu; els militars membres d'aquests tribunals mancaven de qualsevol atribut d'independència propi d'un jutge —eren estrictes i fidels servidors dels caps de què depenien i compartien plenament els fins polítics i els objectius repressius dels revoltats—; la instrucció del procediment era inquisitiva i sota el règim de secret, sense cap intervenció del defensor, i el jutge militar instructor practicava diligències amb l'auxili exclusiu de les forces de seguretat, les comissaries d'investigació i vigilància, i altres cossos policials i militars. A més, la instrucció solia anar acompanyada de tortures que desencadenaven declaracions forçades per part dels inculpats, atesa la seua situació desesperada. Són un total de 10 les víctimes de Càlig executades conseqüència d'un consell de guerra – nou a Castelló i una a Vinarós, i un veí de la localitat empresonat a l'asil de Benicarló que va morir conseqüència de les deficientes condicions de vida - alimentació, higiene, assistència mèdica- als centres de detenció i presons franquistes. Aquestes són les 11 víctimes de la repressió franquista, en primer lloc documentem als executats i l'última víctima es tracta de la persona detinguda a Benicarló.⁵

Nom	Data defunció	Edat	Professió	Estat civil	Municipi de defunció	Lloc de defunció
Batiste Marzá, José	1939/10/23	34	Jornaler	Casat	Vinarós	Cementeri
Cuartero Bonet, Ramón	1940/07/29	26	Llaurador	Solter	Castelló	Cementeri
Cuartero Pedra, Manuel	1940/07/31	36	Llaurador	Casat	Castelló	Cementeri
Gil Tous, Crisanto	1938/07/05	38	Fornier	Casat	Vinarós	Cementeri
Giró Rallo, José	1940/07/27	29	Fuster	Casat	Castelló	Cementeri
Marzá Agramunt, Federico	1941/01/20	38	Llaurador	Casat	Castelló	Cementeri
Paulo Cardellat, Joaquín	1940/07/31	37	Llaurador	Casat	Castelló	Cementeri
Querol Marzá, Vicente	1941/01/20	57	Jornaler	Casat	Castelló	Cementeri
Roca Aleu, Domingo	1940/10/26	37	Manobre	Solter	Castelló	Cementeri

⁵ No podem oblidar les famílies que van ser espoliades per l'aplicació de la llei de responsabilitats polítiques, ni els veïns i veïnes de la localitat que van ser detinguts, sotmesos a consells de guerra sumaríssims i empresonats. També algunes famílies van haver de fugir del seu poble després de l'entrada de les tropes franquistes i alguns ja no hi van tornar mai més; alguns veïns es van exiliar a altres països on van refer la seua vida.

Nom	Data defunció	Edat	Professió	Estat civil	Municipi de defunció	Lloc de defunció
Tolos Pomada, Manuel	1940/07/29	34	Llaurador	Vidu	Castelló	Cementeri
Pauner Batiste, José	1938/06/04	65	Jornaler	Casat	Benicarló	Asilo municipal

Són més de 100 els castellanencs víctimes als camps d'extermini nazis, van ser víctimes de l'exili, de la capturat mentre combatien el nazisme o del seu internament en camps de concentració francesos quan la guerra va finalitzar amb la derrota de la República i el posterior trasllat als camps nazis, són també víctimes de la repressió franquista, encara que no de forma directa, entre els quals trobem a tres veïns de Càlig.

Nom	Data defunció	Edat	Municipi de defunció
Anglés Vilanova, Estanislao	1941/08/27	33	Gusen
Gascón Borràs, Julián	1941/09/23	61	Hartheim
Quixal Monroig, José	1941/08/25	37	Gusen

Les víctimes documentades a Càlig conseqüència del conflicte bèl·lic – morts al front de batalla, en accions bèl·liques o després de ser ferits i ingressats en hospitals militars o de rereguarda són un total de 21. És una casuística -al contrari de les anterior que estan prou investigades i documentades- en procés d'investigació. De 17 de les víctimes es va trobar informació a un document del Fons del Govern Civil de l'Arxiu Històric Provincial,⁶ però solament disposaven dels seus noms cap informació més. La consulta recent dels llibres de defuncions del Jutjat de Pau de Càlig ha possibilitat documentar més informació sobre quatre d'aquestes víctimes – edats, lloc i data de la mort, professió...- i documentar també quatre noves víctimes que no figuraven en la primera font d'informació abans citada. Aquests són els veïns de Càlig morts al front de batalla o conseqüència d'accions de guerra.⁷

Nom	Data defunció	Edat	Professió	Estat civil	Municipi de defunció	Lloc de defunció
Aragó Pruñonosa, Francisco	1938					
Aragó Pruñonosa, José	1938					

⁶ AHPC. Fons Govern Civil. Caixa 11262.

⁷ Si trobeu més informació sobre dades d'aquestes víctimes així com víctimes que no estan documentades en aquesta relació, podeu contactar amb l'autor per procedir a actualitzar o corregir aquest treball.

Nom	Data defunció	Edat	Professió	Estat civil	Municipi de defunció	Lloc de defunció
Borrás Cruselles, Vicente	1938/07/13	30	Jornaler	Casat	Vistabella del Maestrat	Front de guerra Penyagolosa
Borrás Monroig, Francisco	1938					
Calduch Anglés, Manuel	1938/08/12	21	Manobre	Casat	El Toro	Front de guerra
Cuartero Bel, José	1938					
Marzá Mercé, José	1938					
Marzá Sorlí, Bautista	1938					
Monroig Diego, Bautista	1938					
Monroig Segarra, José	1938					
Querol Sorlí, Manuel	1938					
Sanz Anglés, Francisco	1938					
Saura Valls, José	1938					
Sorlí Marzá, Joaquin	1938					
Tomás Conesa, Vicente	1938					
Betí Monroig, Emilio	1938/10/12	28	Jornaler	Casat		Front Extremadura
Bonet Ciurana, Manuel	1939/01/05					
Querol Borrás, Felipe	1938/08/07	33	Jornaler	Casat		Sector del Segre
Quixal Monroig, Joaquín	1939/01/22	34	Llaurador	Casat	Ojos Negros	estació ferrocarril
Roda Beltrán, Vicente	1938/10/09	30	Jornaler	Casat		sector del Segre
Sogues Bueno, Juan Bautista	1939/01/12	36	Jornaler	Casat		Sector del Segre

Finalment els cinc casos dubtosos de morts violentes que podrien ser atribuïdes a episodis bèl·lics -el pas del front de batalla, algun episodi repressiu causat pe les tropes en retirada o les tropes ocupants....- o en el cas documentat l'any 1948 no poden aclarir la casuística per falta de més informació són els següents:

Nom	Data defunció	Edat	Professió	Estat civil	Municipi de defunció	Lloc de defunció
Aragó Esbrí, Bautista	1938/05/20	28	Llaurador	Casat	Càlig	
Beltrán Cuartero, Manuel	1948/03/06	25	Jornaler	Casat	Càlig	
Puig Segarra, Encarnación	1938/05/06	13		Solter	Castelló	Hospital
Querol Zaragoza, Casto	1938/06/23	48		Casat	Càlig	Hospital Militar
Vizcarro Bueno, Alejandro	1938/08/24	55	Pastor	Casat	Càlig	partida Salinas